

Tijd is krediet

*Het tanen van de Noord-
Atlantische drift*

In beweging blijven

Stenen en mensen

Jan Bauwens

D/2010/Jan Bauwens, uitgever

Tijd is krediet

Het kwam al eerder en zelfs al meer dan eens aan bod: de tijd gaat vandaag veel sneller dan gisteren, de beweging van de tijd verloopt - trouwens net zoals de valbeweging - allerm minst met een eenparige snelheid; de tijd verloopt versneld. Dit is weliswaar moeilijk voorstelbaar, maar laten we eerst nogmaals stilstaan bij de tijd als zodanig.

In de filosofie wordt algemeen gesteld dat het tijdsbegrip noodzakelijk verbonden is met het begrip van de oorzakelijkheid. Dat betekent dat we ons de tijd pas kunnen voorstellen in termen van oorzakelijkheid. De oorzaak immers is wat aan het gevolg daarvan voorafgaat en het gevolg volgt op zijn oorzaak. Dat is wat de filosofie hierover zegt. Maar gaat men daar niet wat slordig te werk en vergeet men zodoende niet enkele bijzonderheden?

Er ligt immers nog een dieper begrip aan de grondslag van het denken in termen van oorzakelijkheid, een begrip dat over

het hoofd wordt gezien, en dat is het begrip van de wil: de oorzakelijkheid, en bijgevolg ook de tijd, zijn pas voorstelbaar in termen van de (persoonlijke) wil. De wil - of de onwil, de vrees - is immers wat voorafgaat aan de handeling - of aan de gebeurtenis, welke een afgeleide is van de handeling - en de fysieke daad volgt op de wilsact, die in feite een 'geestelijke' daad is. Want gesteld dat de wil niet voorafging aan de handeling, dan zou die wil ook niet kunnen bestaan: indien de wil ook op de handeling kon volgen, dan zou hij niet langer de wil zijn aangezien hij dan helemaal niet in staat was om de handeling te sturen.

De aandachtige lezer zal hier meteen opmerken dat aan de grond van het wilsbegrip, het begrip van de geest moet liggen, aangezien het binnen de ruimte van de geest moet zijn, dat zich een wilsact voltrekt, die immers nog steeds geen fysieke daad is. In het physicalisme zal weliswaar ook de wilsact fysiek worden genoemd - bijvoorbeeld als een gebeurtenis of een beweging in de hersenen die bepaalde bewegingen van de spieren veroorzaakt - maar anderzijds kan die gebeurtenis in de

hersenen ook worden beschouwd als een eerste fase van die fysieke daad welke, in zijn geheel, door de niet-fysieke wil veroorzaakt wordt.

Teneinde nu onmiddellijk te antwoorden op een voor de hand liggende tegenwerping vanuit physicalistische hoek, moeten we onder de geest niet een of ander onstoffelijk beginsel verstaan, maar wel een noodzakelijk product van het maatschappelijke bestel, precies zoals de eigen identiteit dat is. In twee woorden: een maatschappij kan pas functioneren als haar leden verantwoordelijkheid dragen, en dat is pas mogelijk als zij zich gedragen als 'redelijke' of 'consequente' personen of als personen die in staat zijn om hun daden te rechtvaardigen in relatie tot de wet. Maar de wet kan het gedrag pas sturen als mag verondersteld worden dat dit gedrag op zijn beurt gestuurd kan worden door de betrokkenen die noodzakelijk willende personen zijn. Dat de wil geestelijk van aard is, betekent zodoende dat hij een verplichting is, en in die zin is hij dus niet fysiek van aard.

Uit het bovenstaande volgt dat de tijd pas kan bestaan als eerst de geest bestaat. En

over de geest hebben we zopas gezegd dat hij in feite de pijler is waarop een maatschappij rust, aangezien een samenleving slechts kan bestaan als haar leden het bestaan van hun eigen wil of geest aanvaarden. Het zijn zodoende de burgers die hun eigen persoonlijke geest en wil *stichten* of *maken*, en zij doen dat op straffe van de tenietgang van hun burgerschap of van de maatschappij. De wil en de geest zijn een 'afsprake' of, beter nog, een 'belofte' welke het bestaan van een maatschappij grondvest. Nog eenvoudiger: zowel het bestaan van de maatschappij als het bestaan van de persoonlijke geest, de wil of de convoceerbaarheid, berusten op afspraken of op (sanctioneerbare) beloften.

Bijzonder vreemd is de conclusie die hier op een weliswaar zeer dwingende manier uit volgt. Immers, als de tijd enkel bestaat bij de gratie van de geest, en deze laatste is niets anders dan een belofte, dan bestaat de tijd zelf bij de gratie van een belofte. Maar als dit inderdaad klopt, dan moet het bestaan van de tijd ergens samenhangen met zoiets als trouw. En voor de tijd waarover wij al dan niet beschikken, zijn we dan persoonlijk verantwoordelijk. Is

dan onze tijd - in metafysische zin - niet
gelijk aan het krediet dat we (vooralsnog)
genieten?

6 februari 2010

Het tanen van de Noord-Atlantische drift

In 1752 werd Thor, de god van de donder, getemd door Benjamin Franklin (1706-1790), die dan namelijk de bliksemafleider uitvond. Deze Amerikaanse wetenschapper was van meer markten thuis: hij hielp bij het ontwerp van de eerste luchtballon en de zeppelin, hij schreef over stormen, over de dreiging van de overbevolking en over nog andere moreel gekleurde onderwerpen. Ook bracht hij een onderwerp ter sprake dat ons nu grote klimatologische zorgen zou moeten baren, met name de Golfstroom en zijn temperende invloed op het weer in, onder meer, West-Europa. Ofschoon New York op dezelfde breedtegraad ligt als het warme Rome, is het daar 's winters veel kouder dan in Brussel: de Golfstroom is voor ons, West-Europeanen, een chauffage in de winter. Of dan toch voorlopig nog.

De stroom uit de Golf van Mexico - kortweg de Golfstroom - is in feite een transportband van water die aan de oppervlakte warm water uit de Golf naar onze streken aanvoert. De warme stroming passeert hier en, eenmaal in de koude ijszee aangekomen, duikt het water naar de diepte en keert het, als diepere laag, in tegengestelde richting naar de Golf terug. Daar warmt het water weer op, komt naar boven, en de cyclus herbegint. De Golfstroom brengt ons warmte en voert de koude af.

De beweging van de waterband (vroeger "het kanaal van Bahama" genoemd of, ook nog, de "Floridastroom") wordt niet alleen door temperatuursverschillen op gang gehouden; ook het wisselend soortelijk gewicht van het water ingevolge zijn wisselend zoutgehalte (dat nu door een snelle afsmelting aan de noordpool sterk daalt), is een essentieel onderdeel van die machtige motor. En een machtige motor is dit natuurfenomeen wel, want de stroming verplaatst zo'n honderd keer meer water dan alle rivieren ter wereld samen; haar vermogen evenaart dat van een paar miljoen moderne kerncentrales.

Om nu een ingewikkeld en lang verhaal kort te maken: het afsmelten van het poolijs doet volgens sommige klimatologen deze massale watercirculatie... *stilvallen!* En wat ons bedreigt als we niet langer zullen genieten van die gigantische aanvoer van tropisch water, zijn winters zoals ze die momenteel ook in Siberië hebben. Een feit is alvast dat metingen uitwijzen dat sinds de millenniumwende de kracht van de Golfstroom al met zowat één derde is afgenomen...

Voor alle duidelijkheid: in Siberië bedraagt het temperatuursverschil tussen de zomer en de winter tot 100° Celsius; in de zomer wordt het in bijvoorbeeld Ojmjakom tot 30°C. warm, in de winter kan het vriezen tot -70°C. De plaats is slechts leefbaar door de aanwezigheid van een natuurlijke warmwaterbron. In Irkutsk, dat evenals Vlaanderen op 50 graden Noorderbreedte ligt, is het vorstrecord -50°C, het januarigemiddelde -15°C. Maar wij hebben geen vulkanen en dus geen geisers met stomend water, en ook geen olie of gas...

Edoch, dit ganse schrikbarende verhaal kan ook vrijwel helemaal weggerelativeerd worden. Zoals onze Golfstroom, zijn er immers meer zeestromingen, over de ganse aarde verspreid. Bovendien zijn er ook luchtstromingen. Het zijn immers die transportbanden in het water en ook in de lucht die zeedieren, trekvogels maar ook de vroegere zeilscheepvaarders en de ballonvaarders benutten voor hun periodieke migraties en wereldreizen. Soms worden onvoorstelbare afstanden afgelegd in bijzonder korte tijdsperioden, doch dat blijkt niet te danken aan alleen maar mankracht, vleugels of vinnen: vogels en vissen laten zich als het ware drijven op die snelwegen in het water en in de lucht, zoals ook ervaren ballonvaarders en schippers dat ooit deden: ze zoeken de juiste hoogten of stromingen op, en verder verloopt de verplaatsing geheel moeiteloos en met snelheden die anders alleen sterk gemotoriseerde vliegtuigen of atoomduikboten halen. Nu is het nagaan van de werking van één zo'n stroming al een heel karwei: het is een alfabet aan kennis en aan kunde, waarvan tot heden alleen de A goed is gekend. Het op elkaar inwerken

van de talloze stromingen over de aarde, alsmede de ontelbare wisselwerkingen van die stromingen met nog eens talloze andere krachten die het reilen en zeilen op, onder en boven het aardoppervlak mee bepalen, is gewoonweg een volstrekte onmogelijkheid en het zal dat zeer waarschijnlijk ook altijd blijven. De Golfstroom neemt af in kracht, maar blijkbaar doet hij dat zonder dat de temperatuur daar voelbaar door getroffen wordt, en hoe dat dan mogelijk is, wéét men gewoon niet. Of is het nu toch uitzonderlijk aan het winteren? Ja, ook de geslonken zonne-activiteit kon hier voor een stuk wel mee te maken hebben. Of wat dacht u van een zogenaamde "kleine ijstijd", zoals onmiskenbaar te zien op de nu bijna vijfhonderd jaar oude winterlandschappen van Pieter Brueghel de Oude? Wie zal het zeggen!

Bronnen:

Google Earth;
http://nl.wikipedia.org/wiki/Pieter_Bruegel_de_Oude ;
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Geiser_\(bron\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Geiser_(bron)) ;
; <http://en.wikipedia.org/wiki/Irkutsk> ;

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Ojmjakon> ;
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Siberi
%C3%AB](http://nl.wikipedia.org/wiki/Siberi%C3%AB) ;
<http://nl.wikipedia.org/wiki/Golfstroom> ;
[http://nl.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Fra
nklin](http://nl.wikipedia.org/wiki/Benjamin_Franklin) ; [http://nl.wikipedia.org/wiki/Water-
stof_\(element\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Waterstof_(element)) ; en andere.

13 februari 2010

In beweging blijven

Aanvankelijk wordt een *do* gespeeld, vervolgens een *re*. En nu die twee noten na elkaar weerklinken, lijkt het wel alsof de *do* overgaat in een *re*, alsof de *do* in een *re* is veranderd, of nog: alsof de *re* uit de *do* is voortgekomen. De *do* lijkt het ei, de *re* het kuiken; het ei is in het kuiken gevaren.

De vraag die hier rijst, luidt of die verandering dan een zinsbegoocheling is. Is de *re* uit de *do* voortgekomen? Werd het ei daadwerkelijk een kuiken? Of zien wij hier slechts de plaatjes van een film zo rap naeen verschijnen dat wij onterecht besluiten dat één plaatje in beweging is terwijl in feite vele beelden niets anders doen dan stilstaan, het ene na het andere weliswaar?

De vraag is niet zo onbelangrijk als zij lijkt. Van nature denken wij in termen van oorzaken en gevolgen, wellicht omdat wij zelf tot oorzaak van de een of andere beweging kunnen zijn. We willen iets, ver-

volgens brengen we dat 'teweeg' - 'op weg' of 'in beweging'. We schoppen tegen een bal aan die dan aan het rollen gaat, en als wij die bal tegen een tweede bal aan zien botsen, hebben wij de indruk dat de eerste tegen de tweede aan *schopt*. Het lijkt alsof de eerste, de beweging van de tweede veroorzaakt. Vreemd, want ballen kunnen willen noch handelen.

Bij de aanvang der moderne tijden viel David Hume, een filosoof, deze manier van denken aan. We spreken wel van oorzaak en gevolg, zei hij, maar op de keper beschouwd zijn wijzelf het die dit oorzakelijk verband bedenken. Als het regent en de straat wordt nat, dan zijn dit slechts twee zaken, de ene na de andere, en niets meer dan dat. Zien wij ze al te dikwijls na elkaar gebeuren, dan worden wij er zo gewoon aan dat wij dan maar de ene met de andere verbinden. Uiteraard gebeurt dat enkel in ons hoofd; over wat buiten ons plaatsgrijpt, blijven wij het raden hebben.

Bisschop Berkeley geloofde dat oorzakelijkheid een kostelijke illusie was: alleen God kan oorzaak zijn, zei hij. God veroorzaakt immers op elk ogenblik opnieuw de wereld zoals wij hem ook beleven. Als

God niet telkens weer seconde na seconde alles schiep, dan viel het allemaal stil op staande voet. God is dan wellicht zoals de maker van de prentjes van een film.

Alhoewel Berkeley de meest ongelooflijke van het tweetal lijkt, is Hume diegene met wie er wat mis moet zijn gegaan toen die uit zijn ei opdook, want de filosoof bleek zich geen rekenschap te geven van het feit dat aan het kunnen bedenken van oorzakelijkheid, het bestaan daarvan vooraf moet gaan. Hoe anders immers kan men de idee van een moeder die een kind baart in zijn hoofd halen dan door zelf die moeder of dat kind te zijn geweest? De idee van oorzakelijkheid halen wij slechts uit het écht bestaan daarvan, mijn beste Hume, tenzij natuurlijk God bestaat en niets of niemand anders iets kan willen, zoals Berkeley het zich klaarblijkelijk in zijn hoofd haalde. Maar misschien ook verstaan wij deze denkers niet, en moeten wij onze les opnieuw gaan leren.

Er wordt een *do* gespeeld en dan een *re*, vervolgens nog een *mi*. Drie noten op een rij, de ene na de andere. Het lijkt alsof één klank van vorm verandert, maar dat doet ze niet. Het is wél diegene die de noten

zingt, die de spanning van zijn stembanden verandert. Niet zomaar verschillende standen van stembanden laten achtereenvolgens navenant verschillende klanken klinken: het is voorwaar de zanger die dat doet. Of, veeleer nog, de toondichter die deze frase schreef. Of neen: het is de melodie zélf die hem te binnen schoot, die in beweging was. Hij schreef ze op als losse noten die, eenmaal gezongen, in onze oren weer bewegend klonken. De beweging was er zodoende altijd, de opdeling in fragmenten was een zeer tijdelijk gebeuren.

Het is beslist niet zo dat de dingen veranderen; het is veeleer zo dat de verandering zelf bestaat. Al wat verandert, bedient zich van wat stilstaat, zoals al wat leeft zich van de dode stof bedient.

In beweging blijven is derhalve de boodschap: zolang men in beweging blijft, maakt men immers van de beweging deel uit, maar van zodra men stilvalt, houdt niet alleen de beweging op maar valt men ook zelf stil. Of zo voelt dat tenminste aan. Onlangs viel te lezen in de krant dat een chirurg tijdens een operatie slachtoffer werd van een hartinfarct, maar hij

maakte zijn werk af alvorens zelf onder het mes te gaan: wellicht kan men niet beter illustreren dan met dit voorbeeld, wat "in beweging blijven" is.

Filosofen zeggen het veelvuldig en ook geestelijken doen dat, therapeuten, zieleknijpers en artiesten: dat men nu en dan eens bij de dingen stil moet staan, dat men de 'sleur', zoals men onterecht de goede gang van zaken noemt, voor heel even moet leren onderbreken en een pauze inlassen, een kwartiertje om te plassen en wat bij te praten, een vakantiedag om weer op adem en op krachten te kunnen komen, een reisje naar het buitenland ofwel een blitse citytrip. Ongelijk hebben zij voorwaar: men moet het ijzer immers smeden wijl het warm is, als men wacht en draalt verliest men dra zijn hele hebben en houden, en dat wisten ze heel lang geleden al, in de tijd van Hephaistos zelf kregen de mensen dat van hun goden te horen.

Overigens leert de ondervinding ons dat zij die stilvallen dat vaak genoeg voor eeuwig en drie dagen doen. De generaties schuiven op, ieder wordt een dagje ouder en hoe dikwijls zien wij niet hoe daar, in

alle huizen van het land, terwijl de nieu-
welingen te berge rijzen, de rest gaat ver-
grijzen en terzijde op een bank stilvalt.
Men hoort alleen nog wat gegrom: "Doe
wel en zie niet om!" Maar geen kat geeft
nog gehoor aan dat oudemensenkoor.

In beweging moet men blijven zoals een
melodie die zich bedient van vele op zich-
zelf stilstaande noten. Zingen moet men
derhalve doen, of dansen, of de rijdansen
vervoegen en in de beweging zelf ver-
dwijnen zoals vluchten regenwulpen doen
of scholen vissen, mieren die aan 't werk
zijn, bijen, bomen die het land begroeien,
stromen die door Vlaanderen vloeien,
wolken die naar hogere regionen drijven.
Zo moet men in beweging blijven.

23 januari 2010

Stenen en mensen

Toen wij daar in die oude, koude kerk stonden, bij het koor, waar op de muur geschilderd nog een paar heiligen staan in bijna helemaal weggesleten kleuren, zegde hij dat hij niet begrijpen kon hoe mensen daaraan ooit geloof geschonken hadden. Hij wees nu naar een plaasteren beeld van ongeveer een meter hoog, voorstellende een rechtopstaande man die zijn hoofd onder zijn arm droeg.

- Een kopie, zei hij: het origineel prijkt in de gevel van de Notre Dame. Het is Saint-Denis, Sint-Dionysius: de eerste bisschop van Parijs - in de derde eeuw de Gallische stad Lutetia. Samen met twee gezellen werd de missionaris daar door heidenen in een oven geworpen, maar omdat het vuur weigerde hen te verbranden, onthoofdde men hen dan maar op Montmartre - de 'martelaarsberg'. De heilige wilde echter in Saint-Denis begraven worden en trok er daarom onmiddellijk heen, met zijn hoofd in zijn handen. Ik hoor mijn eigen groot-

vader nog zeggen dat hij het nu niet meer zou moeten proberen, in dat drukke verkeer.

Het beeld bleef me bij, de verschoten binnenmuren, de gebroken ruiten van de eens zo betoverende glasramen, heden tochtgaten en roestig schroot, en ik bedacht dat de beelden, en ook de doeken die daar als het ware halfstok aan hun eikenhouten kaders bengelden in de ijsskoude adem van januari, ooit heel anders waren geweest. Nu waren ze 'dood', zoveel was zeker, maar toentertijd werden zij verzorgd, gezalfd, ze stonden in een warme kerk, omgeven door gelovigen die de legende van hun patroonheilige aan elkaar vertelden, jaar na jaar, en er was het licht van honderd kaarsen, gewijde gezangen weerklonken onder het gebinte van de torens, de kerk was dagelijks overvol, zij werd eigenlijk bewoond: door de talloze gelovigen, maar vooreerst ook door al die hemellieden. Uiteraard waren zij nu begraven onder de arduinen vloer, maar aan de wanden stond nog hun gestalte, alsof zij bezig waren in hun dagelijkse doen, in de fleur van hun dagen, predikend, ofwel op het toppunt van hun getuigenis, terwijl ze

afgeslacht werden zoals het Lam Gods zelf.

Ooit zat daar op de voorste rij mijnheer Bach, zei hij: onze koorleider, die wekelijks nieuwe muziek maakte voor de zangers en de muzikanten. Het orgel speelde samen met de strijkers, de houtblazers en het koper; allemaal instrumenten van de hoogste kwaliteit, met engelengeduld gemaakt door de vaklieden van deze stad. De muziek bracht de taferelen telkens weer tot leven, het koor sprak in de plaats van Dionysius terwijl het zong, het orgel overtuigde ons ervan dat het de stem was van de heilige die sprak, de fijnbesnaarde strijkers beaamden elk van zijn heldhaftige frasen. En door vertellende glasramen scheen elke morgen weer een nieuwe zon die een eeuwige zondag schiep. Zoals het zonlicht de stenen warm maakte en de ganse duistere aarde omdoopte tot een feest van licht, zo ook wekten de muziek en de gezangen, de heiligen uit de doden op.

Stenen dienen te worden aangekleed, zo docht het mij: beelden komen pas tot leven als zij worden bekeken en als iemand hun geschiedenis vertelt aan anderen die

toehoren. Het gaat er met beelden trouwens helemaal niet anders dan met mensen aan toe, want ook wij zouden dood blijven als wij niet baadden in de weelde van de taal. Gezangen en legenden, gebeden en relieken, glasramen, wierook, kaarsen en schilderijen: zij verhullen de waarheid niet, doch zij brengen hem tot spreken door het dode aan te kleden, leven daaruit los te weken en stemmen met smeken tot spreken te bewegen.

- Stenen verschillen hierin warempel niet van mensen, zo liet ik me ontgaan. Hij keek geschrokken op, vroeg me wat ik dan bedoelde, maar omdat hij alweer verder praatte, hield ik mijn antwoord stil, misschien tot een andere keer.

22 januari 2010

